

Κεφάλαιο δεύτερο

Τὰ θεμέλια τῆς Ἠθικῆς

Ὁμολογοῦμε ὅτι βιαστήκαμε νὰ πανηγυρίσουμε τὴ νίκη μας. Τὸ βλέπουμε αὐτὴ τὴ στιγμή καὶ μετανιώνουμε. Ὡς τώρα ἀποδείξαμε μόνο ὅτι δὲ μπορεῖ πιά νὰ σταθεῖ μιὰ Ἠθικὴ πὺρ στηρίζει τὴ νομοθεσία τῆς στὴν ἀνθεντία τοῦ Λόγου. Μὰ ὁ Λόγος δὲν εἶναι ἡ μόνη ἀνθεντία, πὺρ στὸ κῆρος τῆς εἶναι δυνατὸ νὰ θεμελιωθεῖ μιὰ νομοθετοῦσα Ἠθικὴ. Ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐμπειρία, τὸ εἶδωλο τοῦ περασμένου αἰώνα. Ἄφ' αὐτῆ κατορθώσει ὅτι δὲν ἐπέτυχε ὁ Λόγος;

Τοῦτο τὸ κεφάλαιο θ' ἀποδείξει ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι ἀδύνατο.

Ἡ πιὸ πρόσφατη καὶ κλασσικὴ στὸ εἶδος τῆς προσπάθεια νὰ θεμελιωθεῖ ἡ Ἠθικὴ ἀπάνω σὲ βάσεις «θετικῆς - ἐπιστημονικῆς» ἔγινεν ἀπὸ τὸν J. M. Guyau μέσα στὸ ὀνομαστὸ καὶ πραγματικὰ ὄραιο καὶ δυνατὸ βιβλίον «Esquisse d' une Morale sans obligation ni sanction» (17ῆ ἔκδ. 1923, Paris). Αὐτοῦ ἀπάνω θὰ δοκιμάσουμε νὰ δείξουμε τὴ μαχητικὴν ἀξία τῶν ὄπλων μας. Γιατὶ ἐννοοῦμε νὰ πολεμήσουμε τίμια καὶ γενναῖα.

Ἀπὸ τὸν τίτλο, πού δωσε στὸ ἔργο του, καταλαβαίνουμε εὐθὺς τί μᾶς ὑπόσχεται μ' αὐτὸ ὁ Guyau. Ὑπόσχεται νὰ μᾶς δώσει μιὰν Ἠθικὴ «θετικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ». Τότε, λέει, οἱ ἀρχές τῆς θὰ πάρχουν βεβαιότητα

καὶ κῦρος, ὅταν ἡ ἴδια γίνει θετική καὶ ἀντικειμενική, δηλ. Ἐπιστήμη. Γιὰ τοῦτο ἡ Ἠθική χρειάζεται μιὰ συστηματικὴ κάθαρση. Μακριὰ ὅλες οἱ μεταφυσικὲς ὑποθέσεις καὶ οἱ δοξασίαι οἱ θρησκευτικὲς. Βάση τῆς τὰ γεγονότα, πὺν μποροῦν νὰ ἐξακριβωθοῦν θετικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ νὰ διαπιστωθοῦν. Ἔτσι βέβαια τὸ ἀντικείμενό τῆς περιορίζεται. Θὰ ἔχει ἴσως πολὺ λίγα πράγματα νὰ πεῖ. Τόσο τὸ καλύτερο ὅμως: «Δὲν κλονίζει κανεὶς τὴν ἀλήθεια μιᾶς Ἐπιστήμης, π.χ. τῆς Ἠθικῆς, δείχνοντας ὅτι τὸ ἀντικείμενό τῆς ὡς ἐπιστήμη εἶναι περιορισμένο. Τὸ ἐναντίον, ὅταν περιορίζει κανεὶς μιὰν ἐπιστήμη, συνήθως τῆς δίνει χαραχτῆρα μεγαλύτερης βεβαιότητος: ἡ Χημεία δὲν εἶναι παρὰ μιὰ Ἀληθεία περιορισμένη σ' ὅσα γεγονότα μποροῦν νὰ παρατηρηθοῦν. Ἔτσι καὶ μεῖς πιστεύουμε ὅτι ἡ καθάρια ἐπιστημονικὴ Ἠθική δὲν πρέπει νὰ χεῖ τὴν ἀξίωση ὅτι τὰ περιέχει ὅλα. Ἀπ' ἐναντίας ὄχι μόνο τὴν ἔκτασιν τῆς περιοχῆς τῆς δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖ ἀπέραντη, ἀλλὰ ἔχει καὶ χρέος νὰ ἐργαστεῖ ἡ ἴδια γιὰ νὰ τὴν περιορίσει. Πρέπει νὰ δεχτεῖ νὰ πεῖ μὲ εἰλικρίνεια: σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση δὲ μπορῶ νὰ σᾶς παραγγείλω τίποτα προσταχτικὰ ἐν ὀνόματι τοῦ καθήκοντος· οὔτε ὑποχρέωση λοιπὸν ἐδῶ, οὔτε ποινὴ· συμβουλευθεῖτε τὰ πιὸ βαθιὰ ἔνστιχτά σας, τὶς ζωηρὲς συμπάθειές σας, τὶς ἀντιπάθειές σας τὶς πιὸ φυσικὲς καὶ τὶς πιὸ ἀνθρώπινες· σχηματίσετε ὕστερα ὑποθέσεις μεταφυσικὲς γιὰ τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, γιὰ τὴ μοῖρα τῶν ὄντων καὶ τὴν ἴδια τὴ δική σας· ἀπὸ τοῦτο τὸ ὀρισμένο σημεῖο καὶ πέρα ἐμπιστευθεῖτε τὴν τύχη σας στὸν ἑαυτὸ σας. . . Ὅταν πρὸνᾶει κανεὶς ἓνα βουνό, ἔρχεται μιὰ στιγμὴ, πού ναι κλιγμένος μέσα σὲ σύννεφα, πού κρύβουν τὴν κορυφή, εἶναι χαμένος μέσα στὸ σκότος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὰ ὕψη τῆς σκέψης: ἓνα μέρος τῆς Ἠθικῆς, ἐκεῖνο πού συγχέεται μὲ τὴ Μεταφυσική, μπορεῖ νὰ ναι γιὰ πάντα κρυμένο μέσα στὰ νέφη, μὰ πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ χεῖ μιὰ βάση στερεὴ καὶ νὰ ξέρουμε μὲ ἀκρίβεια τὸ σημεῖο, ὅπου ὁ ἄνθρωπος πρέπει πιά νὰ τὸ πάρει ἀπόφαση νὰ μπεῖ μέσα στὸ σύννεφο!» (σελ. 4-5).

Νὰ τὸ ξέρομε λοιπὸν ὅτι ἡ Ἠθικὴ αὐτὴ πολὺ λίγα πράγματα θά χει νὰ μᾶς παραγγεῖλει. Ὅσα ὅμως μᾶς συστήσει, ὁ Guyau μᾶς λέει πὼς πρέπει νὰ μαστε βέβαιοι ὅτι δὲ στέκονται στὸν ἀέρα—εἶναι θεμελιωμένα σὲ μιὰ βίαση στερεή, ἀπόλυτα ἔγκυρη. Ποιό εἶναι τοῦτο τὸ ἀκλόνητο θεμέλιο τῆς «θετικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς» Ἠθικῆς; Ἄν τό βρε παραγματικῶς ὁ Guyau, εἴμαστε πρόθυμοι νὰ τοῦ χάσουμε κάθε παραχώρηση. Ἀκούστε τον: «Στὴ Ζωὴ τὴν ἴδια θὰ ζητήσουμε τὴν ἀρχὴ τῆ ρυθμιστικῆς τῆς Ἠθικῆς μας. Τί μᾶς διδάσκει ἡ Ζωή; Ὅτι κάθε ὄν τείνει ἀπὸ φυσικὸ τοῦ νὰ διατηρηθεῖ στὸ εἶναι μὲ τὴ θρόψη καὶ τὴ γέννα, τὶς δυὸ αὐτὲς ὀψεις τῆς ζωικῆς ἐνέργειας. Θὰ ποῦμε λοιπὸν καὶ ἑμεῖς: Ἠθικὴ εἶναι ἡ Ἐπιστήμη, πού χει ἀντικείμενό της τὰ μέσα τῆς διατήρησης καὶ αὔξησης τῆς Ζωῆς, τῆς ὑλικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς. Οἱ ὑπέροτατοι νόμοι αὐτῆς τῆς Ἠθικῆς θὰ ναι οἱ ἴδιοι μὲ τοὺς βαθύτερους νόμους τῆς ἴδιας τῆς Ζωῆς καὶ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ γενικότερα θεωρήματά της θὰ χει κῦρος γιὰ ὅλα τὰ ζωντανὰ ὄντα» (σελ. 88). «Τὸ ἠθικὸ ἰδανικὸ θὰ εἶναι ἡ δραστηριότητα (l'activité) σὲ ὅλη τὴν ποικιλία τῶν ἐκδηλώσεών της, τουλάχιστον ἐκείνων ποὺ δὲ μάχονται ἀναμεταξύ τους καὶ δὲν ἔχουν ὡς συνέπεια χάσιμο διαρκῶς ἰδυνάμεων» (σελ. 89). Ἄρα «ἡ Ζωὴ ἢ ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ ἔντονη καὶ πιὸ πλατειά (la vie la plus intensive et la plus extensive possible) καὶ ἀπὸ φυσικὴ καὶ ἀπὸ πνευματικὴν ἄποψη» (σελ. 245).

Περίφημα. Ἐνας γενικὸς βιολογικὸς νόμος θεμέλιο τῆς Ἠθικῆς. Θέμε πιὸ ἀξιόπιστη καὶ πιὸ ἔγκυρη ἐγγύηση γιὰ τὸ ἠθικὸ ἰδανικὸ; Οὔτε σὲ ὑποθέσεις μεταφυσικῆς, οὔτε σὲ δόγματα θεοκεντρικὰ εἶναι πιά ἀνάγκη νὰ καταφύγουμε γιὰ νὰ στηρίξουμε τὴν Ἠθικὴ. Ὅλα τὰ στηρίγματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ἀμφίβολης στερεότητος καὶ ἀνάξια ἐμπιστοσύνης. Ἐδῶ ἡ Ζωὴ ἢ ἴδια μὲ ὅλο τὸ βᾶρος καὶ τὸ κῦρος της μᾶς ἐγγυᾶται τὶς ἠθικῆς ἀρχές. Τί περισσότερο μπορούσαμε νὰ ζητήσουμε;

Βέβαια τίποτα. Ἀλλὰ νὰ ποὺ τὰ πράγματα περιπλέκονται, ὅταν θελήσουμε νὰ περάσουμε ἀπὸ τὶς ἀφηρημένες ἀρχές στὶς συγκεκριμένες ἐφαρμογές τους. Ἡ δια-

τήρηση καὶ ἡ αὐξηση τῆς ζωῆς ἀναγκάζει τὰ ζωντανὰ ὄντα νὰ παλαίβουν σκληρὰ ἀναμεταξύ τους (the struggle for life). Πῶς λοιπὸν θὰ ἐμπιστευθοῦμε σ' αὐτὸ τὸν αἰματερό νόμο τῆς Ζωῆς νὰ ρυθμίσει τὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων; Γιατὶ καὶ τοῦτο εἶναι ἔργο τῆς Ἠθικῆς.—Στὴ Φύση, λέει ὁ Guyau, ἡ ἀντινομία τῆς struggle for life δὲν ἔχει διόλου λύθει. Τὸ ὄνειρο τοῦ ἠθικολόγου εἶναι νὰ τὴ λύσει ἢ, τοῦλάχιστο, νὰ τὴν περιορίσει ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο. Γιὰ τοῦτο ψάχνει νὰ βρεῖ ἓνα νόμο ἀνώτερο ἀπὸ τὴ Ζωὴ τὴν ἴδια, ἓνα νόμο νοητό, αἰώνιο, ὑπέρ-φυσικό. Ἀλλὰ ἓναν τέτοιο νόμο ὁ Guyau ἀρνιέται νὰ τὸν ἐπικαλεσθεῖ. Ἡ θέση, λέει, τοῦ νόμου αὐτοῦ εἶναι στὴ σφαῖρα τῶν ὑποθέσεων—καὶ βέβαια ἀπὸ μιὰ ὑπόθεση δὲ μπορεῖ νὰ βγεῖ ἓνας νόμος. «Πάλι λοιπὸν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουμε ἔκκληση στὴ Ζωὴ τὴν ἴδια, νὰ ρυθμίσει τὴ Ζωή. Ἀλλὰ τότε, μόνο μιὰ Ζωὴ πληρέστερη καὶ πλατύτερη μπορεῖ νὰ ρυθμίσει μιὰ Ζωὴ λιγότερο πλήρη καὶ λιγότερο πλατειά. Αὐτὸς εἶναι πραγματικὰ ὁ μόνος δυνατὸς κανόνας γιὰ μιὰν Ἠθικὴ ἀποκλειστικὰ ἐπιστημονική» (σελ. 245-246). Καὶ σὲ κάθε σχεδὸν σελίδα τοῦ βιβλίου του τονίζει ὅτι ἡ κοινωνικότητα, δηλ. ὁ σεβασμὸς τοῦ ἄλλου καὶ ἡ συνεργασία μ' αὐτόν, πλουτίζει καὶ πλαταίνει τὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἔτσι νομίζει ὅτι γεφυρώνει τὸ χάσμα, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν ἑγωισμό καὶ στὸν ἄλτρουισμό, μὲ τὴ βοήθεια μόνο τοῦ νόμου τοῦ βιολογικοῦ, ποὺ ὑπαγορεύει τὴν κατηγορικὴ προσταχτικὴ τῆς Ἠθικῆς του: *διατήρησε καὶ αὐξήσε τὴ ζωὴ σου!*

Συμπέρασμα. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε στὸν ἀνθρώπο: Νὰ ποιά θὰ ναι ἡ Ἠθικὴ σου. «Ξεδίπλωσε τὴ ζωὴ σου πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις. Κύταξε νὰ σαι ἓνα ἄτομο ὅσο γίνεται πλούσιο σὲ δραστηριότητα ἐντονη καὶ πλατειά. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχεις, προσπάθησε νὰ σαι ὅσο παίρνει κοινωνικὸς (social καὶ sociable)» (Esquisse d'une Morale κτλ. σελ. 140-141). Αὐτὴ εἶναι ἡ κατηγορικὴ προσταχτικὴ τῆς Ἠθικῆς τοῦ Guyau. Ἐνα καὶ μόνον χρέος ἀναγνωρίζει καὶ κηρύττει: τὴ διατήρηση καὶ αὐξηση τῆς Ζωῆς, καὶ τοῦτο πάλι τὸ θεμελιώνει σ' ἓνα γε-

νικό και αντικειμενικό νόμο βιολογικό.

“Ας σταθοῦμ’ ἐδῶ. Ἐπειτα ἀπ’ ὅσ’ ἀκούσαμε μπορούμε ν’ ἀντιτάξουμε κι ὅλας τὶς ἀντιρῆσεις μας. Εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Ὁ Kant κῦτάζε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ψηλὰ καὶ βάλθηκε νὰ τοῦ προμηθεύει μιὰν Ἠθική, ποὺ νὰ χει κῦρος ὄχι μόνο γιὰ ἀνθρώπους, ἀλλὰ «für alle vernünftige Wesen überhaupt» = γιὰ ὅλα ἐν γένει τὰ λογικὰ ὄντα (Gr 15, 39, 60). Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι ἐξαύλωσε τὸν ἠθικὸ νόμο τόσο, ποὺ τὸν κατάντησε φόρμαν ἀδειανὴ μὲ μόνο περιεχόμενο—ἂν μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ ἔτσι τὸ ἔχειν του—τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα.

Ἔτσι ὅτι θὰ μπορούσε νὰ καταφέρει αὐτὸς ὁ νόμος εἶναι γὰ προστάζει ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα νὰ «λογικεύονται». Τίποτα παραπάνω. Καὶ ἡ ἱκανοποίηση, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ δώσει στὴν ψυχὴ, εἶναι *λογικὴ* κι ὄχι *ἠθικὴ*. (Τὸ παραδέχεται κι ὁ Guyau, Esquisse κτλ. σελ. 59).

Ὁ Guyau κῦτάζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ χαμηλά, τὸν βλέπει μέσα στὴ Φύση μαζί μὲ ὅλα τὰ ὄντα ποὺ χουν ζωὴ, κι εἶναι εὐχαριστημένος, γιὰτὶ θαρεῖ πὼς βροῖκε μιὰν Ἠθικὴ ἔγκυρη ὄχι μόνο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ «pour tous les êtres vivants» (Esquisse σελ. 88). Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἀντὶ γιὰ Ἠθική, τὸν ἐφοδιάζει μὲ μιὰν Ὑγιεινὴ, καθὼς ὁμολογεῖ κι ὁ ἴδιος (σελ. 88-89). Ὡς ἀρχὴ ρυθμιστικὴ τῆς θέλησῆς του τοῦ δίνει τὸν κανόνα: διατήρησε καὶ αὔξησε, ξεδίπλωσε τὴ ζωὴ σου πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις. Ὡστε τὸ ἀποτέλεσμα, ποὺ θὰ χει ἡ τήρηση τοῦ *βιολογικοῦ* κι ὄχι *ἠθικοῦ* αὐτοῦ παραγγέλματος εἶναι ἡ *ὕγεια* ἴσως, ὄχι ὅμως καὶ ἡ *ἀρετὴ*.

Οὔτε ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος εἶναι σὲ θέση νὰ δώσει μιὰ σωστὴν ἐξήγηση τῆς κακίας, τοῦ vice. Γιὰ τὸν Kant κακία εἶναι μιὰ θεωρητικὴ ἀστοχία, μιὰ ἀτέλεια λογικὴ: δὲ μπορεῖ νὰ χει τὴ γενικότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νόμου ἢ κακὴ πράξι. Τί ἄλλο εἶναι ἢ πλάνη; Γιὰ τὸν Guyau κακία εἶναι ἡ ἀρώστια καὶ ὁ θάνατος, μιὰ ἦττα δηλ. βιολογικὴ: ἡ φτώχεια καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς ζωῆς.

Ὅταν ξεκινάει κανεὶς ἀπὸ πλανεμένες προϋποθέσεις,

μοιραία θὰ πέσει σὲ τέτιες ἀσυγγώρητες ὀστοχίες. Καὶ ὁ Kant καὶ ὁ Guyau ἔπασαν ἔξω στὴν ἑρμηνεία τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας (ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι ἂν δίνουν ὀρθὰ παραγγέλματα στὴν ἠθική τους, ἀλλὰ ἂν κατανόησαν βαθιὰ τὴν οὐσία τοῦ ἠθικοῦ φαινομένου), γιατί δέχτηκαν ἀνεξέταστα καὶ μεταχειρίστηκαν ὡς ἀφετηρία τὰ αἰτίματα, ποῦ ἀναφέραμε πρὸ πάνω: 1ο ὅτι ἡ ἠθική προσταχτική μπορεῖ νὰ θεμελιωθεῖ σὲ μὴν ἀρχὴ τέτιας καθολικότητας καὶ τέτιου κύρους, ποῦ νὰ ὑποχρεώνει καὶ νὰ δεσμεύει ὅλες τὶς συνειδήσεις· 2ο ὅτι τὸ ἠθικὸ γεγονός δὲν εἶναι κίτι οὐσιαστικὰ καὶ ἀποκλειστικὰ ἀνθρώπινο, ἀλλὰ φάση ἐνὸς φαινομένου, ποῦ παρουσιάζεται σ' ὅλα τὰ—λογικευόμενα, λέει ὁ ἕνας, ζωντανά, ὁ ἄλλος—ὄντα, καὶ ὅτι αὐτοῦ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ ἀξία του, στὸ ὅτι δηλ. εἶναι γενικὸ καὶ «ἀντικειμενικὸ»—ποῦ θὰ πεί: ἀνεξάρτητο ἀπὸ τούτην ἢ ἐκείνη τὴν προτίμησιν μᾶς ἢ περισσότερων θελήσεων-συνειδήσεων.

Καὶ ἦταν φυσικό, φυσικότατο νὰ πέσουν μ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους ἔξω. Γιατί, ὅταν ζητᾶς μὴ καθολικὴ καὶ ἀναγκαίαν ἀρχὴ γιὰ νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν ἠθική σου προσταχτική, ποῦ ἄλλοῦ θὰ ψάξεις παρὰ σὲ ὅτι ἔχουν ἀπόλυτα κοινὸ οἱ ἄνθρωποι ἀναμεταξύ τους; Ἐκεῖ, ἂν ὑπάρχει, θὰ βρεῖς ὅτι μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐλατήριο ἠθικῆς ἐνέργειας γιὰ ὅλους γενικά. Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι μοιάζουν μεταξύ τους σὰ σταγόνες νεροῦ μόνον ὡς λογικὰ ἢ βιολογικὰ ὄντα. Ὅταν συλογίζονται ἢ γιὰ νὰ ζήσουν, πειθαρχοῦν στοὺς ἴδιους νόμους. Γιὰ τοῦτο καὶ στὰ Ἐγχειρίδια τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Βιολογίας ὁ ἄνθρωπος λογαριάζεται σὲ σταθερὴ μονάδα. Ἄρα στοὺς λογικοὺς ἢ στοὺς βιολογικοὺς νόμους θὰ ζητᾷσεις κατ' ἀνάγκη τὴ ρυθμιστικὴν ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς σου. Ἄν προτιμᾶς τοὺς λογικοὺς, θὰ τὴ διατυπώσεις σχηματικά, γιατί μορφικοὶ εἶναι καὶ οἱ νόμοι τοῦ Λόγου. Θὰ τῆς δώσεις λοιπὸν τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν λογικῶν νόμων. Ἔτσι θὰ χεῖς τὴν κατηγορικὴν προσταχτικὴν τοῦ Kant. Ἄν θές πάλι νὰ προτιμήσεις τοὺς βιολογικοὺς, γιατί ἐπὶ τέλους ζεῖς στὸν αἰῶνα, ποῦ ἡ Βιολογία ἔγινε ἐπιστήμη, μπορεῖς νὰ τῆς δώσεις καὶ συγκεκριμένον περιεχόμενον. Δια-

τύπωσέ προσταχτικά τὸ νόμο «ζεῖς θὰ πεί τρέφεται καὶ γεννᾶς», κι ἔχεις εὐθύς τὴν ἀρχή, πού σου ὑπόσχεται νὰ ρυθμίζει τὴν ἠθική σου: διατήρησε καὶ αὖξησε τὴ ζωὴ σου. Ἔϊξε ὅμως τώρα μιὰ ματιὰ γύρω σου καὶ θὰ βεβαιωθείς ὅτι ὁ στόχος γλύσθηκε μέσ' ἀπὸ τὰ χέρια σου καὶ δὲν κρατεῖς ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο ξεκίνησες, ἀλλὰ —τὸ κενό!

Καθολικὸ καὶ ἀναγκαῖο στὴ σφαῖρα τῆς Λογικῆς ἢ τῆς Βιολογίας εἶναι ὅτι ἀναφέρεται στὸν ἄνθρωπο-αὐτόματο, στὸν ἄνθρωπο δηλ. ὡς διανοούμενη μηχανὴ ἢ ὡς τρεφόμενο καὶ πολλαπλασιαζόμενο ζῶο. Ἐ! λοιπὸν ὄχι σ' αὐτὰ τὰ δύο ἄκρα, ἀλλ' ἀνάμεσά τους εἶναι ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση. Στὸ μεταίχμιό τῶν δύο τούτων αὐτοματισμῶν βρίσκεται ἡ ἐλευθερία, ἢ—ἂν προτιμᾶς— ἡ ἀνθαιρεσία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Κι ἐκεῖ ἀκριβῶς εἶναι ἡ θέση τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας. Ποτὲ δὲν θὰ μπείς στὸ νόημα τοῦ ἠθικοῦ γεγονότος, οὐδέποτε θὰ σιλάβεις τὴν οὐσία του, ἂν δὲν σταθεῖς σὲ τοῦτο τὸ μεσόσκαλο, μόνον ἀνηφορίζεις πρὸς τὴ λογικευόμενη διάνοια ἢ κατηφορίζεις πρὸς τὰ ἔνστιχτα τῆς θρέψης καὶ τῆς γέννας. Στὸ κέντρο τοῦτο, πού δὲν τὸ καταδέχεσαι, ἴσως γιὰτὶ ἐγεί φωλιάζουν οἱ λαχτάρεις οἱ πιὸ παράφορες κι οἱ πιὸ ἀνθαίρετες ἀξιώσεις καὶ ὅλη ἡ γκάμα ἀπὸ τὸ ἀσκητικὸ πείσμα ὡς τὴν ἀλλοφροσύνη τῆς ἀκολασίας— σ' αὐτὸ τὸ κέντρο, τὸ περικλεισμένο ἀπὸ τὸν αὐτοματισμὸ τῆς διανοούμενης μηχανῆς κι ἀπὸ τὸν ἄλλο αὐτοματισμὸ τοῦ τρεφόμενου καὶ πολλαπλασιαζόμενου ζώου, ἀπλώνεται τὸ ἀνθρώπινο, τὸ καθαντὸ ἀνθρώπινο εἶναι. Ἐκεῖ κι ὄχι στὴν περιφέρεια πρέπει νὰ ζητήσεις τὸ ἠθικὸ γεγονός. Γιατὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία εἶναι κάτι «menschliches, allzu menschliches». Κι ὅτι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ ἔχει ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἀκρίβεια τῆς διανοητικῆς του μηχανῆς, οὔτε τὰ ζωώδη ἐνστιχτά του, πού τὸν κινοῦν σὰ νευρόσπαστο, ἀλλὰ ἡ πνοή, ἡ ὁρμὴ καὶ ἡ ἀνθαιρεσία του, τὸ πνεῦμα του. Αὐτὸ ὅμως δὲν ὀρίζεται ἀπὸ τὰ ἴδια γιὰ ὅλους, καθολικὰ καὶ ἀναγκαῖα ἐλατήρια. Τὸ Καθολικὸ καὶ τὸ Ἀναγκαῖο εἶναι εἰ ἀρνήσεις του. Καὶ γνώρισμά του ἡ ποικιλία καὶ ἡ ἐλευθε-

ρία. Μία ἠθικὴ προσταχτική, ὅσο πλατειὰ καὶ ἂν εἶναι, δὲ μπορεῖ νὰ χωρέσει τὶς ἀρίφνητες λαχτάρες τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἡ αὐστηρότερη ἀπαγόρευση, ὅταν εἶναι μία μόνο, ἀδύνατο νὰ ἐξαντλήσει τὴν ποικιλία τῆς σκληρότητάς του. Γιατὶ ἡ ἀνθαιρεσία του πετάει μὲ τὰ φτερὰ τῆς φαντασίας του. Καὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φαντασία ὅλοι οἱ οὐρανοὶ εἶναι χαμηλοὶ καὶ στενάχωροι. "Ὅταν ἔχεις νὰ κάνεις μὲ μιὰ τέτια συνείδηση-θέληση, ποῦ θὰ βρεῖς τοὺς μοχλοὺς γιὰ νὰ τὴν κινήσεις ἢ νὰ τὴν ἀδρανήσεις; Ματαιόδοξε! Δὲν καταλαβαίνεις λοιπὸν ὅτι ματαιοπονεῖς, ὅταν παίρνεις τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπινων ποικιλιῶν γι' ἄθροισμα μονιάδων ἀριθμητικῶν καὶ ζητᾷς τὴ μιὰ καὶ μόνη ἀρχή, ποῦ θὰ κλείσει μέσα της ὅλα τ' ἀνθρώπινα ἰδανικά, τὸν ἕνα καὶ μόνο νόμο, ποῦ θὰ προσταξάξει καὶ θὰ δεσμεύει ὅλες τὶς ἀνθρώπινες θελήσεις; . . .

2. Kant καὶ Guyau ἐξ αἰτίας τῶν πλανεμένων προϋποθέσεων ποῦ δέχτηγαν στὸ ξεκίνημά τους, ἀστοχοῦν καὶ στὴν ἐξήγηση τοῦ ἠθικοῦ χρέους. Ὁ Kant στάθηκε ἀδύνατο νὰ δώσει κάποια ἐξήγησή του καὶ μὴν ἔχοντας τί νὰ κάνει, σταυροκοπήθηκε μπροστὰ στὸ μυστήριό του καὶ τοῦ ψαλε ἕναν ὕμνο—πολὺ κακοῦ γούστου: «Καθῆκον! Ἐσὺ ὑπέροχα μεγάλο ὄνομα, ποῦ δὲν κλείνεις μέσα σου ἀγάπες καὶ χάρδια, ἀλλ' ἀπαιτεῖς ὑποταγή, μὰ δίχως νὰ μεταχειρίζεσαι—γιὰ νὰ κινεῖς τὴ θέληση—καὶ φοβέρες ποῦ γενοῦν στὴν ψυχὴ φυσικὴν ἀποστροφὴ καὶ τρόμο, ἀλλὰ βάζεις ἀπλὰ ἕνα νόμο, ποῦ μόνος του μπαίνει στὴν καρδιὰ καὶ ἄθελα κατακτάει (ἂν ὄχι πάντα τὴν ὑπακοή) τὴν ἐκτίμηση, ἕνα νόμο ποῦ προσιά του οἱ ὁρμές ὅλες βουβαίνονται, ἂν καὶ μυστικὰ δουλεύουν ἐναντίο του—ποιὰ εἶναι ἡ πηγὴ ποῦ νὰ ταιριάζει σὲ σένα; Ποῦ νὰ βρεῖ κανεὶς τὴ ρίζα τῆς εὐγενικιάς σου καταγωγῆς, ποῦ ἀποκρούει ὑπερήφανα κάθε συγγένεια μὲ ἐπιθυμίες, ρίζα ποῦ τ' ὅτι ἀπ' αὐτὴν φυτρώνει εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος ἐκείνης τῆς ἀξίας, ποῦ ἀνθρώποι μονάχα μποροῦν νὰ δίνουν στὸν ἑαυτό τους;» (Pγ 105). Ἀκούσατε μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀνοστη ρητορικὴ τὴ δεινὴν ὁμολογία; Καθῆκον! Ἀπὸ ποῦ βγαίνει δὲν ξέρω, σὲ σένα διωγὸς στηρίζεται ὅλη ἡ ἀξία τῶν ἀνθρώπων. . . Ὁ Guyau πάλι,

μιὰ πού ὑποσχέθηκε νὰ μᾶς δώσει μιὰν ἠθικὴ χωρὶς «ὑποχρέωση», μᾶς πληροφορεῖ ὅτι θὰ μᾶς ἐξηγήσει τὰ ἰσοδύναμα τοῦ χρέους σὲ μιὰ τέτιαν ἠθικὴ. Νὰ τὸ πρῶτο καὶ κύριο: «Τὸ καθῆκον, ὅταν ἐξαιρέσουμε κάθε ἔννοια μεταφυσικὴ καὶ στηριχθοῦμε στὰ γεγονότα [Τ' ἄμοιρα τὰ γεγονότα! ὅλα στὴ ράχη τοῦ ξεσποῦν. . .] εἶναι μιὰ ὑπεραφθονία ζωῆς πού ζητεῖ νὰ χυθεῖ, νὰ δοθεῖ. Ὡς τὰ τώρα τὸ παραεξήγησαν ὡς συναίσθημα μιᾶς ἀναγκαιότητας ἢ μιᾶς ὑποχρέωσης· πρὶν ἀπ' ὅλα εἶναι συναίσθημα μιᾶς δυναμικότητας. Κάθε δύναμη (force) πού μαζεύεται, ἀναπτύσσει μιὰ πίεση ἀπάνω στὰ ἐμπόδια, πού τῆς ἔχουν βάλει μπροστά της· κάθε δύναμη (pouvoir), παρμένη χωριστά, γεννᾷ ἓνα εἶδος ὑποχρέωσης ἀνάλογης πρὸς τὸ μέγεθός της: ὅταν μπορείς νὰ κάνεις κάτι, εἶναι σὰ νὰ χεῖς χρέος νὰ τὸ κάνεις» (Esquisse κτλ. σελ. 107). Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ χρέος γεννιέται ἀπὸ μιὰ πλησμονὴ ζωῆς, βγαίνει φυσικὰ καὶ μόνο του ἀπὸ τὴ συνείδηση μᾶς δύναμης πού ξεχειλίσσε.

Νὰ οἱ δύο ἀκρότητες πού, καθὼς ἔλεγα πρὸ πάνω, στέκονται στὴν περιφέρειαν τοῦ ἠθικοῦ γεγονότος καὶ δὲ μπαίνουν βαθιὰ στὴν οὐσία του. Γιὰ τὸν Kant, δὲν ξέρεις ἀπὸ ποῦ πηγάζει τὸ χρέος σου, ἀλλὰ μπορείς νὰ τὸ κάνεις, γιατί ἔχεις ὑποχρέωση νὰ τὸ κάνεις (Du kannst denn Du sollst!). Γιὰ τὸν Guyau τὸ ἐναντίο: ὀφείλεις, γιατί μπορείς (Devoir c' est Pouvoir). Ὁ ἓνας θέλει τὴν ψυχὴ νὰ τελεῖ τὴν ἀρετὴ ἐκστατικὴ καὶ ὑπνωτισμένη ἀπὸ τὸ ἐξωτικὸ φῶς τοῦ χρέους. Ὁ ἄλλος πάλι θέλει τὴν ἠθικὴ πράξη νὰ γίνεται μόνη της, αὐτόματα, ὅταν ξεχειλίζει ἡ δύναμη καὶ δὲ μπορεί πιά ἢ ψυχὴ νὰ κρατηθεῖ ἀπὸ τὴν ὄρμη τῆς ζωῆς πού χοχλάζει μέσα της.—Καὶ οἱ δύο ἐρμηνεῖες τοῦ ἠθικοῦ χρέους εἶναι ἄστοχες. Οὔτε σπασμωδικὴ «περιφερικὴ» κίνηση ἑνὸς λογικοῦ αὐτόματου εἶναι ὁ ἄθλος τῆς ἀρετῆς, οὔτε τὸν λαχταράει ἡ ψυχὴ σὰν ξαλάφρωμα φυσιολογικόν, ὀργανικὴ διευκόλυνση, ἐπειδὴ τάχα μιὰ μαζεμένη, πληθωρικὴ δύναμη τὴ στεναχωρεῖ. Καὶ τὰ δύο εἶναι ἐνέργειες μηχανικὲς ἀσυμβίβαστες μὲ τὴν ἐλευθερία, μὲ τὴν αὐθαιρεσία, πού ἀποτελεῖ

τὸ νοητὸ πυρῆνα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι. Τὸ αὐθαί-
 ρετο πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κεῖνο ποὺ ξεστομί-
 ζει τὴν αὐστηρή, τὴν ἀμείλιχτη κραυγὴ τοῦ Πρέπει,
 ὅταν ἡ σκοτεινὴ, παγερὴ κι ἀσυνάρτητη ροὴ τῆς Ζωῆς
 κάνει καὶ τρέμουν ἀπὸ ταραχὴ κι ἀγωνία τὰ φυλλοκάρ-
 δια του. Ἡ θέληση νὰ ἀλλάξει τούτη τὴν ἴσια, κοῦα
 καὶ χάος γεμάτη Ζωή, γιὰτὶ δὲν ἔχει νόημα καὶ πνί-
 γει τὴν ψυχὴ του, εἶναι ποὺ παίρνει προσταχτικὴν
 ἔκφραση, ὅταν μιλεῖ μέσα του, καὶ λέγεται, ὅταν συν-
 ειδητοποιεῖται, *χρέος*. Αὐτὴ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ χρέους:
*ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου νὰ βάλει μὲ τὴ δράση νόημα
 στὴ ζωὴ του.* Ὁχι λοιπόν: Du kannst denn Du sollst,
 γιὰτὶ ἐκεῖνο τὸ Soll κρέμεται στὸν ἀέρα κι εἶναι
 καλὸ μόνο σὰν πυροτέχνημα, νὰ ξεγελά τὰ μάτια.
 Οὔτε Devoir c' est Pouvoir, γιὰτὶ ἀπ' τὸ pouvoir
 ὅτι μπορεῖ νὰ βγεῖ εἶναι τὸ ἀπλὸ faire, ὅχι καὶ τὸ
 devoir faire. Ἄλλὰ Du sollst denn Du willst. Τὸ
 χρέος βγαίνει ἀπὸ τὴ θέληση. Κι ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώ-
 που εἶναι αὐθαίρετη. Δὲν εἶναι, καθὼς λέει ὁ Kant,
 «allgemein gesetzgebend» (Cr 67), «γενικῶς νομοθετοῦ-
 σα», ἀλλὰ sich selber gesetzgebend==αὐτοπροστάζου-
 σα κι αὐτονομοθετοῦσα ἐξουσία. Ὅταν δὲ πειθαρχεῖ
 στὶς προσταγὰς καὶ στοὺς νόμους τῆς ὁ ἀνθρώπος καὶ
 τελεῖ τῆς ἀρετῆς τὸν ἀθλο, δὲν τὸ κάνει γιὰ νὰ γλυτώ-
 σει ἀπὸ τὴ στενάχωρη πίεση μιᾶς δύναμης ποὺ ξεχειλίσε
 μέσα του, ὅπως νομίζει ὁ Guyau, ἀλλὰ γιὰτὶ *λαχταράει
 νὰ λυτρώσει τὴν ψυχὴ του ἀπὸ τὴν ταραχὴ (πάθος τὴν
 ὀνομάζω) ποὺ τῆς δίνει ἡ τυφλὴ καὶ ἀκατάστατη, ἡ
 δίχως νόημα ροὴ τῶν στιγμῶν τοῦ Εἶναι—τῆς Ζωῆς,
 τοῦ Πραγματικοῦ*. Μὲ τὴν ἀρετὴ λοιπόν δὲν ἀλαφρώ-
 νεται φυσιολογικά, ἀλλὰ *λυτρώνεται ψυχικά* ὁ ἀνθρώ-
 πος. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι μιὰ ὀργανικὴ ἀνακού-
 φιση, μὲ τὴ διέξοδο ποὺ μιὰ πλησμονὴ Ζωῆς βοῆκε
 κάπου, ἀλλὰ ἡ *μέσω τῆς ἀρετῆς μετουσίωση τοῦ πά-
 θους, τῆς ταραχῆς καὶ τῆς ἀγωνίας, σ' ἐκεῖνο τὸ ἐξαίσιο,
 θελκτικὸ κι ἀνάερο συναίσθημα, ποὺ ναι χαρὰ μαζὶ
 καὶ θαυμασμός, στὴν ἰκανοποίηση, τὸ ἀντιστοιχοῦ τῆς
 αἰσθητικῆς συγκίνησης στὴ σφαῖρα τῆς Ἠθικῆς*. Αὐτὴ

είναι μὲ λίγα λόγια ἢ οὐσία «τοῦ ἠθικοῦ γεγονότος».

3. Εἶναι πρὸς μεγάλη τιμὴ τοῦ Guyau καὶ ἀπόδειξη τρανὴ τῆς ὀξυδέρκειας καὶ τῆς εἰλικρίνειάς του τὸ ὅτι κάνει τόπο στὴν Ἠθικὴ του γιὰ νὰ βάλει τὸ Ἰδανικόν, πὺ δὲν εἶναι «καθολικὸ καὶ ἀναγκαῖο», ἄρα τὸ Αὐθαίρετο. Ἐνίωσε αὐτὸ ἀκριβῶς, πὺ παράβλεψε ὁ Kant: ὅτι ἡ ἠθικὴ του προσταχτικὴ περιέχει τὸ *minimum* μόνο τῶν ὑποχρεώσεων πὺ ἐπιβάλλονται στὸν ἄνθρωπο, καὶ ἀνήσυχος ρωτᾷ: «Πῶς αὐτὴ ἡ Ἠθικὴ (ἐνν. ἡ «θετικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ») θὰ τὰ καταφέρει νὰ ἐπιτύχει ἀπὸ τὸ ἄτομο, σὲ μερικὲς περιπτώσεις, μιὰ θυσία ὀριστικὴ, κι ὄχι πιά μερικὴ καὶ ἐφήμερη;» (σελ. 141, *Esquisse* κτλ.). Ἀκριβῶς ἐδῶ εἶναι ὁ κόμπος τοῦ προβλήματος. Ἐτονίσαμε τὴ σημασίαν του στὴν Κριτικὴ τῆς Καντιανῆς Ἠθικῆς. Ὁ Guyau καταλαβαίνει ὅτι ἡ ἔννοια τῆς θυσίας, τοῦ χρέους ἐν γένει τοῦ ἐξαιρετικοῦ ἀνθρώπου στίς ἐξαιρετικὲς στιγμὲς, δὲ συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ὑπέρτατου ἠθικοῦ του νόμου: διατήρησε καὶ αὔξησε ὅσο μπορεῖς τὴ ζωὴ σου, καὶ τὸ ὁμολογεῖ τίμια καὶ παληκαρίσια: «Γιὰ νὰ προστάξει κανεὶς τὴν ἀφοδίωσιν, θὰ πρεπε νὰ βρεῖ κάτι πολυτιμότερο ἀπὸ τὴ Ζωή. Ἀλλά, ἐμπειρικά, δὲν ὑπάρχει τίποτα πολυτιμότερο. Ἡ Ζωὴ δὲν ἔχει μέτρο κοινὸ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα. Αὐτὰ τὴν προὑποθέτουν καὶ ἀπ' αὐτὴν δανείζονται τὴν ἀξία τους» (σελ. 153). Γιὰ τοῦτο: «Κάθε δράσιν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰ μιὰ ἐξίσωσιν πὺ μᾶς δίνεται νὰ τὴ λύσουμε. Ὑπάρχουν πάντα σὲ μιὰν ἀπόφασιν ἠθικὴ ὅροι γνωστοὶ κι ἓνας ὅρος ἄγνωστος, πὺ πρέπει νὰ τὸν προσδιορίσουμε. Μιὰ Ἠθικὴ ὅμως ἐπιστημονικὴ δὲν εἶναι πάντοτε σὲ θέσιν νὰ τὸν προσδιορίσει: μερικὲς λοιπὸν ἐξισώσεις εἶναι ἄλυτες ἢ τουλάχιστο δὲ μποροῦν νὰ χουν λύσιν ἀναμφισβήτητη καὶ κατηγορηματικὴ. Τὸ λάθος τῶν ἠθικολόγων εἶναι ὅτι ἔχουν τὴν ἀξίωσιν νὰ λύσουν μὲ τρόπον ὀριστικὸν καὶ καθολικόν προβλήματα, πὺ μποροῦν νὰ χουν πλῆθος λύσεις ἀλλόκοτες» (σελ. 154). Ἄρα «Μιὰ Ἠθικὴ ἀποκλειστικὰ θετικὴ δὲ μπορεῖ νὰ δώσει λύσιν ὀριστικὴν καὶ πλήρη στὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς ὑποχρέωσιν. Πάντα ἀναγκάζεται νὰ ξεπερνᾷ τὴν καθαρὴν ἐμπειρία. . . (Π. χ.) ἢ συνέει-

δησή μου κατορθώνει να συλάβει έναν άλλον· μὰ πρέπει ν' ανοίξω τὸν ἑαυτό μου ὀλάκερο σ' αὐτὸ τὸν ἄλλο, ἢ νὰ τὸν μισοκλείσω;—Αὐτὸ εἶναι πρόβλημα, πὺ ἡ πραχτικὴ του λύση θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ὑπόθεση, πὺ θὰ χω σχηματίσει γιὰ τὸ σύμπαν καὶ γιὰ τὶς σχέσεις μου μὲ τ' ἄλλα ὄντα. . . Μόνο πὺ αὐτὲς οἱ ὑποθέσεις πρέπει νὰ μένουν ἀπόλυτα ἐλεύθερες καὶ προσωπικὲς: εἶναι ἀδύνατο νὰ τὶς συστηματοποιήσει κανεὶς σὲ μιὰ θεωρία μεταφυσικὴ, πὺ θὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ καθολικὰ στὸ ἀνθρώπινο λογικό» (σελ. 160).—Κι ἔτσι ὁ Guyau ἀναγκάζεται νὰ παραδεχτεῖ μέσα στὴ «θετικὴ καὶ ἐπιστημονικὴν» Ἠθικὴ του δυὸ πολὺ ὀλίγο «θετικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ» ἰσοδύναμα τοῦ χρέους (ἔτσι τὰ λέει ὁ ἴδιος: *equivalents du devoir*): τὸ ἓνα βγαίνει ἀπὸ τὴ χαρὰ τοῦ κινδύνου καὶ τῆς πάλης (σελ. 140 καὶ πέρα) καὶ τ' ἄλλο ἀπὸ τὶς ὑποθέσεις, πὺ πλάθει ὁ νοῦς γιὰ νὰ ἐρμηνέψει τὸν Κόσμο καὶ τὴ Ζωὴ (τὴν ὑπόθεση ὀνομάζει: *le risque métaphysique dans la spéculation*, σελ. 161 καὶ πέρα). Ἔτσι τὸ σχετικὸ καὶ τὸ προσωπικό, μὲ μιὰ λέξη τὸ Αὐθαίρετο, μπαίνει μὲ τὴ δική του πρόσκληση καὶ θρονιαζέται στὴν Ἠθικὴ του. . .

Κι ἔχει βέβαια ὁ Guyau τὴν ἱκανοποίηση ὅτι αὐτὸς ὁ ἀνεπιθύμητος ξένος κάθησε στὴ θέση, πὺ τοῦ ὄρισεν ὁ ἴδιος, κι ἔτσι θ' ἀφήσει τοὺς ἄλλους ἀνενόχλητους. Δὲ λέει στὸν Πρόλόγὸ του, καθὼς εἶδαμε, ὅτι ἡ «θετικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ» Ἠθικὴ δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς χειραγωγήσει ὡς τὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ, γιὰ τὴν κορφὴ τὴν τυλίγουν τὰ σύνεφα, ἀλλὰ μᾶς συνοδεύει ὡς ἓνα ὀρισμένο σημεῖο κι ἐκεῖ μᾶς ἀποχαιρετάει λέγοντας μ' εὐγένεια: Ἐπὶ δὼ καὶ πέρα ἐμπιστευθεῖτε τὸν ἑαυτό σας στὴ μοῖρα σας; Τί θὰ πεῖ ὁμως, ἂν τοῦ ἀποδείξουμε ὅτι τὸ σχετικὸ καὶ τὸ προσωπικό, τὸ Αὐθαίρετο, εἶναι κρυμμένο καὶ μέσα ἀκόμα σὲ κείνη τὴν ἀπόλυτη τάχα καὶ ἀναμφισβήτητα «θετικὴ καὶ ἐπιστημονικὴν» ἀρχὴ τῆς Ἠθικῆς του: «διατήρησε καὶ ξεδίπλωσε, αὔξησε τὴ ζωὴ σου ὅσο μπορεῖς»; Ἐ! λοιπόν, ἔτσι ἀκριβῶς εἶναι. Ἄν νομίζει ὅτι ὁ καθένας γιὰ ν' ἀνακαλύψει τοῦτο τὸν ὑπέροτατο νόμο «il n' a qu' à constater les faits», πλανιέται. Ἡ Ζωὴ στὴ Φύσῃ δὲν

ξέρει τίποτα ἀπὸ «αὔξηση καὶ ξεδίπλωμα» ἀπὸ «ὅσο γίνεταί πιὸ πλατεῖα καὶ πιὸ ἔντονη», ἀπὸ «ὅσο παίρνει πιὸ δυνατὴ καὶ πιὸ πλούσια». Ἡ Ζωὴ στὴ Φύση εἶναι μιὰ πληθώρα, ἀλλὰ καὶ μιὰ σπατάλη ἀκαταλόγιστη. Πληθώρα δυνάμεων καὶ ποικιλία ἐκδηλώσεων ἀσύληπτη. Ἀλλὰ καὶ σπατάλη δυνάμεων, πού μάχονται ἀναμεταξύ τους καὶ ἀλληλοεξουδετερώνονται, «χάνονται», καταπληχτική. Ὄταν λοιπὸν ὁ Guyau συμβουλεύει: «ἀπλώσε τὴ ζωὴ σου σ' ὅλη τὴν ποικιλία τῶν ἐκδηλώσεών της, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἐκείνων, πού ἀλληλοεξοντώνονται ἄσκοπα μὲ ἀποτελεσματὴν τὴν ἀπώλεια δυνάμεων», δὲν ἀντιγράφει τοῦτο τὸ Ἰδανικὸ ἀπὸ τὴ Φύση. Ἄν περιοριζότανε στὴ σύστασις: «διατήρησε τὴ ζωὴ σου», μάλιστα δὲ θά χαμε καμιάν ἀντίρρηση. Τὰ ζῶα κινουῦνται καὶ παλαίβουν γιὰ νὰ τραφοῦν καὶ νὰ γεννήσουν—γιὰ ν' ἀρπαχτοῦν στέρεα ἀπὸ τὴ ζωὴ, γιὰ νὰ διατηρηθοῦν. Αὐτὸ τοὺς λέει τὸ ἔνστιχτό τους καὶ ἐκεῖνα τυφλὰ ὑπακοῦνε. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πού δὲν τοῦ φτάνει τὸ ἀπλὸ διατήρησε καὶ λέει: *αὔξησε*, κάνε τὴ ζωὴ σου ὅσο παίρνει δυνατὴ καὶ ἔντονη, καὶ μάλιστα γιὰ νὰ μὴν ἀφήσει—ἀχαλίνωτο τὸν ἐγωισμό, γιατί βλέπει στὴ Φύση τί σκληρὸς καὶ ἀνήλεος εἶναι, προσθέτει καὶ ἓνα plus ποιοτικό: κάνε τὴν ὅσο μπορείς πιὸ πλατεῖα καὶ πιὸ πλούσια, καὶ πρὸ παντός μὴ σπαταλᾷς ἄσκοπα τίς δυνάμεις της—ἀπὸ τὴ στιγμήν ἐκεῖνη ἀφήνει τὴν περιοχὴ τῶν ἀπλῶν γεγονότων καὶ μπαίνει στὴ σφαιρὰ τοῦ Ἰδανικοῦ, τοῦ σχετικοῦ δηλ. καὶ τοῦ προσωπικοῦ, τοῦ Αὐθαίρετου. Ὁ Nietzsche, πού διάβασε καὶ ἐκτιμοῦσε τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ Guyau (τὸ βρῆκαν στὴ βιβλιοθήκη του μὲ τὰ περιθώρια γεμᾶτα σημειώσεις) καὶ πού πίστευε στὸ ἴδιο πάνω-κάτω Ἰδανικόν, τὸ ξεχώρισε κάποτε γενναῖα καὶ ἐπιγραμματικά, ὅπως ἐκεῖνος μόνο ἤξερε καὶ μπορούσε νὰ τὸ κάνει, ἀπὸ τὰ «βιολογικὰ γεγονότα» λέγοντας: στὴ Φύση τὸ κάθε τι ἀγωνίζεται ἀπλῶς γιὰ νὰ νά ναι (Kampf ums Dasein), μὰ ὁ ἄνθρωπος παλαίβει γιὰ νὰ νά ναι κάτι περισσότερο (Kampf ums Mehrsein). Ἀπὸ τὸ ξερὸ Dasein ὡς τὸ Mehrsein (ζῆσε ὅσο παίρνει ἔντονονότερα!) ἡ ἀπόστασις εἶναι μεγάλη, καὶ ἂν θελήσεις μάλιστα νὰ κάνεις ἀκόμα ἓνα βῆμα καὶ νὰ συ-

στήσεις ὄχι μόνο τὸ δυνάμωμα, ἀλλὰ καὶ τὴν καλυτέρευση τῆς ζωῆς, τὸ *Bessersein*, ἢ ἀπόσταση αὐτὴ γίνεται πᾶ τεράστια—ὄση πάνω-κάτω ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' ἓνα ἄρθρο βοτανολογικοῦ Λεξικοῦ καὶ στὴν ἐπὶ τοῦ "Ὄρους ὀμιλία τοῦ Κυρίου. Βρίσκεις τὴν ἀπόσταση ὑπερβολικὴ; Σκέψου ὅτι στοῦ δρόμου τούτου (ὀνόμασέ τον: Ἱστορία τῆς Γῆς) τὸ ἓνα ἄκρο βρίσκεται τὸ τυφλό, τὸ φυτικὸν εἶναι καὶ στὸ ἄλλο ἢ φωτισμένη ἀνθρώπινη Ζωή. Θὰ πεῖς μικρὸ τοῦτον τὸ δρόμο καὶ τὴν ἀπόσταση ἀσήμαντη; Τόσο λίγο λοιπὸν σέβασαι τὴν Ἱστορία τῆς Γῆς!

Κοῖμα ἀλ' ἴθεια! Κι ὁ Guyau ἀκόμα, ἢ τόσο εὐαίσθητη καὶ ποιητικὴ ἐκείνη ψυχὴ, ἔδειξε πολὺ λίγο σεβασμὸ πρὸς τὴν Ἱστορία τῆς Γῆς. Δανείστηκε μὴν ἰδέα τοῦ Littré καὶ σύμφωνος μαζί του ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ζωή (ὡς σύνολο ἀπὸ γεγονότα, πὺν μποροῦν ἀντικειμενικὰ νὰ διαπιστωθοῦν) μὲ τὴν *génération sexuée* (τὴν *Amphigonie* τοῦ Haeckel), πὺν καθιέρωσε ἀπάνω στὸ δρόμο τῆς πρὸς τὸ σχηματισμὸ τελειότερων ὄντων, μᾶς συμβουλεύει τὴν ἀμοιβαιότητα καὶ τὴν κοινωνικότητα: «*Si par impossible la génération asexuée avait prévalu dans les especes animales et finalement dans l'humanité, la société existerait à peine*» (Esquisse κτλ. σελ. 96-97). Μ' ἄλλα λόγια ὁ ἀλτρολισμὸς δὲν εἶναι δόγμα ἠθικὸν αὐθαίρετο. Στηρίζεται σ' ἓνα ἀναμφισβήτητο βιολογικὸ γεγονός: στὴ *génération sexuée*. . . Μπορεῖς νὰ στηρίξεις τὸ Σύμπαν μὲ τοὺς ἄπειρους ἥλιους καὶ τ' ἀναρίθμητα τ' ἀστέρια του στὸ κεφαλάκι μιᾶς καρφίτσας; Ἄλλο τόσο θὰ μπορέσεις νὰ θεμελιώσεις τὴν ἀγάπη (στοχάσου δυὸ ἀπὸ τὰ πολλὰ στάδια τῆς ἱστορίας τῆς: τὸν ἔρωτα τοῦ Πλατωνικοῦ Συμπόσιου καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ Εὐαγγελίου!) ἀπάνω στὸ φαινόμενο τῆς γέννας ἀπὸ σμίξιμο δυὸ φύλων. . . Ὁ "Ἄτλας πὺν σήκωνε τὸν κόσμο εἶχε καὶ ἀνάλογες πλάτες. Πῶς θὰ βάλεις τὸ σκουλήκι νὰ σηκώσει στὴ ράχη του ἓναν ἀητό; — Σεβασμὸς λοιπὸν, περισσότερος σεβασμὸς πρὸς τ' ἅγια περασμένα τῆς ἱστορίας τῆς Γῆς. Γιατὶ ὀλάκερο σχεδὸν τὸ παρελθόν, ὅλη περίπου ἡ δραματικὴ ἱστορία τῆς Γῆς χωρεῖ ἀνάμεσα στὸ βιολογικὸ φαινόμενο τῆς *génération se-*

χιέε και σιὸ θεῖο ἰδανικὸ τῆς ἀγάπης. Πῶς μπορεῖς νὰ τὸ παραβλέψεις;

Ἄν δὲν γελιέμαι, κι ὁ ἴδιος ὁ Guyau διαισθάνθηκε τὴν πλάνη του. Σὲ μιὰ στιγμή σπάνιας νηφαλιότητος καὶ εἰλικρινείας ἔγραψε τοῦτα τὰ λόγια: «Πρέπει νὰ προστέσω ὅτι μιὰ Ἠθικὴ ἀτομιστικὴ βασισμένη ἀπάνω στὰ γεγονότα δὲν εἶναι ἡ ἄρνησις μιᾶς μεταφυσικῆς ἢ θρησκευτικῆς Ἠθικῆς, πού στηρίζεται π. χ. σ' ἓνα ἰδανικὸ ἀπρόσωπο. (Μιὰ τέτιαν Ἠθικὴ ἢ δική μου) δὲν τὴν ἀποκλείει. Ἀπλούστατα ἔχει ἰδρυθεῖ σὲ μιὰν ἄλλη σφαῖρα. Εἶν' ἓνα σπιτάκι χτισμένο στὴ βάση τοῦ πύργου τοῦ Βαβέλ. Δὲν τὸν ἐμποδίζει ν' ἀνεβεῖ ὡς τὸν οὐρανό, ἂν μπορεῖ. Ἀπ' ἐναντίας, ποιὸς ξέρει ἂν τὸ σπιτάκι δὲ βρεθεῖ στὸ τέλος στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ ἄσυλο στὴ σκιά τοῦ πύργου;» (σελ. 84, Esquisse κτλ.). Ἀκριβῶς στὴν ἀνάγκη τούτη βρέθηκε ἡ «θετικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ» Ἠθικὴ τοῦ Guyau ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματά της. Καὶ ζήτησε ἄσυλο στὸν ἴσκιό τοῦ Ἰδανικοῦ.

4. Νόμος εἶναι φυσικὸς ἢ αὐθαίρετο Ἰδανικό, ἀδιάφορο. Ἄς κυτάξουμε ἐπὶ τέλους ἀπὸ κοντὰ τὴν ὑπέροχτην αὐτὴν ἀρχὴ τῆς Ἠθικῆς τοῦ Guyau: συμβιβάζει τουλάχιστο τὸν ἑγωισμό μὲ τὸν ἀλτροισμό, ὅπως φιλοδόξεσε κι ὅπως πίστεψεν ἐκεῖνος πού τὴν ἀνακάλυψε; Γιὰ τὸν Kant εἶδαμε στὸ 1ο κεφάλαιο: στάθηκε ἀδύνατο νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν ἑγωισμό. Ἡ κατηγορικὴ του προσταχτικὴ εἶτε σὲ μιὰ *petitio principii* καταντάει, εἶτε σ' ἓναν ἑγωιστικότατο συμφεροντολογικὸν ὑπολογισμό, ἐντελῶς ἀσυμβίβαστο μὲ τὸ ὕψος, ὅπου ὁ ἴδιος θέλησε ν' ἀνεβάσει καὶ νὰ κρατήσῃ τὴν Ἠθικὴν του. Κατόρθωσε τουλάχιστον ὁ Guyau νὰ στηρίξῃ «θετικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ» τὸν ἀλτροισμό μέσα στὴν Ἠθικὴν του, ἀφοῦ ἔμβλημά της ἔβαλε τὸ πλατύτερο κι ἐντονότερο ἄπλωμα τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου; Τὸ πρῶτο φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανο καὶ σωστὰ τὸ τόνισαν οἱ κριτικοὶ τῆς φιλοσοφίας του. Ἀφοῦ τίποτα δὲν εἶναι σὲ θέσις ἡ Ἠθικὴ αὐτὴ ν' ἀπαγορέψῃ στὸ ἄτομο, πού θέλει νὰ κάνει ὅσο μπορεῖ πιὸ δυνατὴ καὶ πιὸ πλούσια τὴ ζωὴν του—ἄρα οὔτε αὐτὴ τὴν ἐξουθένωσι

τῶν ἄλλων, ὅταν τοῦ χρειάζεται γὰρ νὰ φτάσει στὸ ἰδα-
νικὸ πού τοῦ προβάλλεται—μὲ τί τρόπο θὰ μπορέσει νὰ
συστήσῃ τὴν ἀμοιβαιότητα καὶ τὴν κοινωνικότητα, τὸν
ἀλτρουισμό;—^ο Ο Guyau ἀπαντᾷ στὸ ἐπιχείρημα τοῦτο
μέσα σ' ἓνα ἄλλο, ἀξιόλογο βιβλίο του, τὴν «Éducation
et Hérité», ὡς ἐξῆς: «1ο Μὲ οἱ ἄλλοι θὰ περιμένουν
μὲ σταυρωμένα χέρια νὰ τοὺς συντρίψεις ἐσύ; Ἡ θέληση,
πού ζητεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ, συναντᾷ κατ' ἀνάγκη τὴν ἀντί-
σταση τοῦ ἄλλου. Καὶ ὅταν ἀκόμα ὑπερνικᾷ αὐτὴ τὴν
ἀντίσταση, δὲ μπορεῖ νὰ τὰ καταφέρει μόνη της, χρειά-
ζεται νὰ στηριχθεῖ σὲ συντρόφους, ἄρα νὰ «περιοριστεῖ»
μέσα σὲ μιὰν ὁμάδα φιλική, ἄρα νὰ ἐπιβάλλῃ στὸν ἑαυ-
τό της τοὺς περιορισμούς, πού θελε νὰ ἐπιβάλλῃ στοὺς ἄλ-
λους. Ὡστε κάθε πάλῃ δὲν ἀπλώνει, περιορίζει τὴ βού-
ληση. 2ο Τὴν ἀλλοιώνει ἐσωτερικά, τὴ φτωχαίνει, γιατί
ὁ βίαιος πνίγει μέσα του ὅλα τὰ συμπαθητικὰ καὶ πνευ-
ματικὰ στοιχεῖα τοῦ εἶναι του καί, ἀποκτηνώνοντας τοὺς
ἄλλους, ἀποκτηνώνει καὶ τὸν ἑαυτό του. Ἡ θέλησή του
μὲ τὴ βία χάνει τὴν ἰσοροπία της. Ὅταν συνηθίσει νὰ
μὴ βρίσκει πουθενὰ ἐμπόδιο στὶς ἀξιώσεις της, παθαίνει
πλήρη «ἀταξία». Οἱ κλίσεις της οἱ πιὸ ἀντιφατικὲς ἐλευ-
θερώνονται καὶ ἢ μιὰ διαδέχεται τὴν ἄλλη σ' ἓνα χάος
ἀφάνταστο. Ἔτσι ὁ δεσπότης γίνεται ἔρμαιο τῶν πιὸ ἀν-
τιφατικῶν του καπρίτσιων καὶ ἢ ἀντικειμενικὴ του παν-
τοδυναμία φέρνει ἔτσι μοιραία τὴν ὑποκειμενικὴ του
πραγματικὴν ἀδυναμία» (15ῃ ἔκδ. σελ. 53).

Πολὺ κακὸ συστατικὸ γιὰ μιὰν «ἀτομιστικὴν» Ἠθι-
κὴ (ἔτσι ὀνομάζει τὴ δική του ὁ ἴδιος ὁ Guyau) νὰ βγά-
ζῃ τὰ συμπεράσματά της ἀπὸ παρατηρήσεις καιωμένες
ἀπάνω στὰ χειρότερα ἔκτυπα τοῦ ἀτομισμού. Ὅτι βέβαια
ἢ βούληση περιορίζεται μοιραία καὶ φτωχαίνει, ἀρρωσταί-
νει τὴν ψυχὴν, ὅταν συντρίβει τῶν ἄλλων τὴν ἀντίσταση
καταφάσκοντας ἀσύστολα τὸν ἑαυτό της, εἶναι σωστό.
Ἀλλὰ τοῦτο γίνεται μόνο στοὺς ἀκαταλόγιστους καὶ ἐσωτε-
ρικὰ ἀπειθάρχητους δεσπότες, στοὺς κουτὰ καὶ ἄστατα
αὐταρχικοὺς τυράννους. Πῶς δὲν ἔλαβεν ὅμως ὑπ' ὄψη
τοῦ ὁ Guyau καὶ τὴν, ὄχι σπάνια, περίπτωση τῶν «γεν-
νημένων» ἀρχόντων; Αὐτοὶ 1. ἔχουν μαζί μὲ τὴ βούληση

ἀνεπτυγμένη κι ἐκείνη τὴν ἰδιότητα, πού ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει *δεινότητα* καὶ πού εἶναι ἡ σοφὴ ἐπιδεξιότητα νὰ φτάνουν ἀσφαλῶς καὶ γοργὰ στοὺς σκοπούς τους μὲ τὰ πιὸ ἀποτελεσματικὰ καὶ ἀνώδυνα μέσα. Ὁχι δηλ. μὲ αὐτοπεριορισμούς μέσα σὲ «συμορίες», ἀλλὰ μὲ πειθ-αναγκασμὸ ἀκόμα καὶ τῶν φίλων καὶ συντρόφων γιὰ τὴν τελικὴ καὶ ὀριστικὴν ἐπιτυχία, πού θά ναι ἡ ἀπόλυτη κατάφαση τῆς ἀτομικῆς τους βούλησης. Παραδείγματα ζωντανὰ ἀπὸ τὴν Ἱστορία: ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ Richelieu. 2. Ἔχουν μιὰ τέτιαν ἐσωτερικὴ πειθαρχία, πού φτάνει ὡς τὴ σκληρότητα ἀπέναντι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ τους. Ἡ ἐξωτερικὴ τους ἐπιβολὴ δὲν ἔχει ὅρια, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τους αὐτοκυριαρχία εἶναι ἀπεριόριστη, ἀμείλιχτη, δαιμονικὴ. Αὐτοῦ ἄλλωστε βρίσκεται τὸ μυστικὸ τῆς μεγαλωσύνης τους. Παραδείγματα: ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Bismarck. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ τοῦ εἴδους μὲ ὅλη τὴν αὐταρχικότητά τους ἔχουν δύναμη καὶ πλοῦτο ζωῆς ἀφθαστο. Πῶς θὰ ἐξηγήσει τοῦτες, ἰς ὅχι σπάνιες—ξαναλέω—περιπτώσεις ὁ Guyau; Πῶς θὰ λύσει αὐτὴ τὴν ἀντινομία: ἀπὸ τὴ μά—ένταση κι ἔκταση τῆς ζωῆς ὅσο παίρνει, ἀπὸ τὴν ἄλλη—φιλαλληλία καὶ ἄλτρουισμός, πού ναι περιορισμὸς καὶ αὐτοθυσία; Διέξοδος γιὰ τὴ δική του, τὴν «ἀτομιστικὴν» Ἠθικὴ δὲν ὑπάρχει, δὲ βλέπουμε νὰ ὑπάρχει.